

Peregrinusok

Szögi László újabb repertóriumra annak az általa már másfél évtizede vezetett kollektív vállalkozásnak a nagy tudományos horderejű terméke, melynek végső célja az 1919 előtti, magyarországi illetékességű diákság küllhoni tanulmányainak teljes feltérképezése a mohácsi vész és a Monarchia bukása közötti időszakban.

A kötet fontosságát az emeli ki, hogy evvel teljessé vált a lajtántúli monarchia egyetemmel (melyek globálisan a peregrinus diákság 42 százalékát kötötték le) a történelmileg legfontosabb célországban, a német birodalom tartományaiiban tanulmányokat folytatónak (az összes érintett 30 százalékának) sok szempont szerinti regisztrálása a modern korban.

A könyv elsősorban propozográfiai repertórium. Név szerint meg lehet találni benne az összes németországi magyar diák legfőbb személyi adatait, a születésre (hely, pontos idő) és a tanulmányokra (egyetem, szaktárgyak, diplomaszerezés, beiratkozás, kiiratkozás, illetve az utolsó szemeszter dátuma, megelőző tanulmányok) vonatkozó információk mellett sok esetben (ha nem is mindig) néhány alapvető szociológiai és demográfiai jelzést is a felekezetre (az eseteknek éppen a felénél (1)) és az apa foglalkozására (71 százalék erejéig), a nemre, illetve a tanulmányok korára nézve. A nevek nemzeti jellegének elemzése a nemzetiségi háttérre vagy eredetre nézve is szolgáltathat értékes utalásokat.

A repertórium több, mint 14 000 peregrinus adatait öleli fel, közöttük majdnem tízezer (9895) a kiegyezés korában iratkozott be német egyetemre vagy főiskolára, tehát abban a korban, amikor felgyorsult a honi vándorló diákság átáramlása a Habsburg-birodalomból a korabeli Európában legfejlettebbeknek tekintett német felsőoktatási intézményekbe. Statisztikai forrásaink szerint ugyanis 1881/82-ben még csak a kategória 8,4 százaléka tanult a Német Birodalomban, míg 1910/11-ben már közel harmadrészüket (29,6 százalék). (2)

Az adatbázis társadalomtörténeti jelentőségéből a szerző gondos bevezető tanulmánya máris ízelítőt nyújt. Ebben ugyanis meg lehet találni a főbb propozográfiai adatok történelmi-statisztikai összegzését, amely megelőlegezi a más hasonló adatbankokkal való összevetéseket, illetve az ezekkel való összehasonlító s immár többváltozós másodelemzések egyes eredményeit. Ezek legalább háromfajta, eddig nem járható, kulcsfontosságú témákhoz vezető, összehasonlító kutatási utat nyitnak fel.

Mindenekelőtt érdemes a német peregrinásokat egyéb diákcsoporthoz, így más országbeli korabeli honi peregrinásokkal s magyarországi szakmai megfelelőikkel összehasonlítani. Ilyen tanulmányokból pontosan ki lehet olvasni a németországi tanulmányok sajátos funkcióit a különböző társadalmi, felekezeti vagy nemzetiségi háttérű magyar honi diákság számára. Az ilyenfajta funkcionális eltérés már a tanulmányi szakok kiválasztásánál is látványosan kitűnik. Míg a kiegyezés kori honi diákoknak csaknem a fele jogot tanult, s a többiek megoszlottak a teológiai, a bölcsész, az orvosi karok és a Műegyetem között, Németországban a szakmai választások élén – vallásos csoportok szerint erősen tagoltan – leginkább a Műegyetem, a bölcsész és (különösen a protestánsoknál) a teológia állt.

Igen fontos, a nemzetközi irodalomban bőven tárgyalt oknyomozó összehasonlítások tárgya lehet ezek után a magyar peregrinus diákság összetétele, szakválasztása, tanulmányi eredményessége stb. a német illetőségű, illetve a más németországi peregrinus diáksághoz viszonyítva. A korabeli németországi idegen diákok, főképp az 1890-es évektől kezdve, dominánsan az orosz birodalom nemzeti kisebbségeiből (elsősorban a zsidóságból és a lengyelségből) származtak. Ezeknek nem jelentéktelen része a külföldi tanulmányokat további helyi vagy tengerentúlra irányuló emigrációs stratégia részeként, illetve

politikai szerepvállalás céljából illesztette életervébe. A honi peregrinusok ezekkel való összehasonlítása annál érdekesebb lehet, hogy – tudjuk – a világháborúk között külföldre özőnlő magyarországi diákok többségénél szintén szerepel majd – a numerus clausus árnyékában – mind az emigrációs, mind a politikai elkötelezettség mozzanata.

Végül az ilyen típusú prozopográfiák hozzájárulhatnak az utolsó évek technikai újításai következtében megújuló magyarországi elit-kutatásokhoz is. Miután egyre több történelmi elit-repertórium kerül gépi feldolgozásra (ez különösen vonatkozik a reputációs elitcsoportok tagjainak életrajzát tartalmazó századfordulós enciklopédiákra és lexikonokra), a CD-ROM-on szintén elérhető (vagy ilyenekre rávezethető) peregrinusdiák-repertóriumok sokfajta számszerűsített megközelítést nyújthatják annak, hogy a külföldi, nevezetesen a korabeli nemzetközi egyetemi piacon uralkodó státusú németországi főiskoláknak milyen szerepük volt a magyarországi tudományos, politikai, kulturális, felekezeti, gazdasági vagy akár katonai elit kiképzésében. Az így megnyílt összehasonlítási lehetőségek elképzelhetően új fejezetet nyitnak a magyar társadalomtörténet több, eddig sokszor ideológiai prekonceptiókkal és elképzelésekkel terhelt területén. Többek között egyrészt általánosságban ráirányítják a figyelmet az eddig messzemenően elhanyagolt képzési folyamatok fontosságára az elitrétegek kitermelésében, kiválasztásában és legitimációjában. Másrészt objektív alapokon tisztázni engedik a nyugati modernizációs hatások kibontakozásának eredőit a hazai nemzetállami modernizáció első fázisában, amikor közismerten rendkívüli súlya volt a jórészt nyugaton kidolgozott tudásjavak átvételének, „meghonosításának”.

Jegyzet

(1) A német egyetemeknek körülbelül fele nem kért a beiratkozáshoz felekezeti adatot, mint ahogy a legtöbb modern francia vagy angolszász egyetem sem.

(2) A Magyar statisztikai évkönyvek adatai. Ezek az 1881/2-től évenként közölt adatok azonban a 20. század elejéig csak Ausztriát, Németországot és Svájcot veszik számításba s így alábecsülik az összes külföldön tanuló számát, még akkor is, ha a későbbi peregrinációban nagy jelentőségűvé vált francia és olaszországi magyar diáknépességek számarányai ebben a korban nem lehettek jelentősek.

Szögi László (2001, szerk.): *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon, 1789–1919*. Budapest, ELTE Levéltár.

Karády Viktor

A gyermekkor története

Ha könyvet, tanulmánykötetet értékel az ember, általában is nehéz úgy fogalmazni, hogy a téma bonyodalmai és a szerző ezekre adott válaszai különváljanak. A gyerekkor-történet kérdésében pedig különösen azért nagy a veszély, mert bizonytalanok a terület tudományos definíciói és határai.

A mentalitástörténet részben egy metodológiai vita terméke, amelyet itt nem fogok részletezni, csak utalnék rá, hogy itt egyrészt szó van a narratívum, az anekdotikus adatok szerepéről és egyidejűleg az egyéni fejlődéstörténeti összefüggéseiről. A neveléstudomány szempontjából azért kritikus, mert interdiszciplináris megközelítést igényel, de voltaképpen mind a két tudomány (pedagógia, történelem) perifériáján marad. Megemlíthető ezzel kapcsolatban, hogy a pedagógia számára mindig bizonyos fokú dilemmát jelentett, mennyire tekintse kompetensnek önmagát az egyéni fejlődés, nevelés